

Ontregeld door armoede en ziekte

AUTEUR Klaas Mulder

FOTOGRAFIE Michiel Overkamp

In zwakke buurten is er een concentratie van (mensen met) problemen. Je kunt wat aan die concentratie doen – spreiden over de stad – of je kunt aan de problemen zelf werken. Een goede wijkaanpak kan helpen om te voorkomen dat persoonlijke problemen het probleem van de wijk worden.

Al sinds de late jaren tachtig staat de cumulatie van problemen in aandachtswijken op de politieke agenda. Er zijn van die plekken in de stad waar al het vuil naartoe stroomt: de afvoerputjes. De oorzaak is altijd gezocht in het vertrek van de kansrijken. Het groeistedenbeleid zorgde voor betaalbare huizen met tuinen in Purmerend, Zoetermeer en Nieuwegein. De ruimte in de grote steden, vooral in de wederopbouw wijken, werd ingevuld door migranten en andere 'kansarmen'. Zij woonden daar tussen de oudere autochtonen en de witte onderklasse die aan de stad gebonden was door een uitkering of worstelde met drank of drugs.

Afgezien van de toonzetting is er weinig af te dingen op het vertrekkersmodel, noch op de oplossing die eruit volgt: zorg dat mensen wooncarrière kunnen maken binnen de wijk.

Het vertrekkersmodel is goed te onderbouwen met statistische gegevens. Na de bouw van Almere Buiten steeg het percentage lage inkomens in Almere Haven, omdat sterke huishoudens vertrokken en hiervoor huishoudens met lagere inkomens in de plaats kwamen. In andere wijken is het omgekeerde bereikt. De statistieken werden beter door goedkope woningen te vervangen door duurdere.

Niemand zal uit een statistische verbetering – minder mensen met problemen – concluderen dat daarmee de problemen van individuele mensen zijn opgelost. Desondanks wordt 'sloop van goedkoop' zowel door het Sociaal en Cultureel Planbureau als door veel lokale politici nog steeds de meest effectieve vorm van wijkaanpak genoemd.

Zorgen achter de voordeur

In 2009 mocht ik voor het ministerie van VROM de themabrochure 'Buurtbewoners in Balans' schrijven, een analysekader voor de agogische vraagstukken in wijken. Wie wonen er, en waar worstelen ze mee? Inspiratie voor het boekje had ik gekregen tijdens de eerste achter-de-voordeur-projecten die in die tijd van de grond kwamen. Mijn collega's kwamen in portiekflats waar zestig procent van de bewoners aangaf onder behandeling van een psycholoog of psychiater te zijn, of last had van psychosomatische klachten als chronische hoofdpijn of slapeloosheid. We spraken ouders die de grip op hun kinderen dreigden te verliezen, en kinderen die bezweken onder de mantelzorg die ze voor hun ouders moesten verrichten. Twee derde van de bezochte huishoudens had twee of meer ernstig ontregelende problemen, en dan deden de meest schrijnende gevallen de deur niet eens open.

Een statistische benadering van wijkvraagstukken verhuult soms de ernst van persoonlijke problematiek

Als een schaduw van de kop-, zorg- en buurtzorgen was er altijd de armoede. Bij het schrijven kwamen we tot het inzicht dat haast alle sociale problemen een correlatie met armoede hebben. Het probleem veroorzaakt armoede (een verslaafde heeft geen goedbetaalde fulltime baan), of kan er het gevolg van zijn (ongezonde voeding door geldgebrek). Er is vaak ook een verband tussen sociale problemen onderling. De omstandigheden en karaktereigenschappen die armoede veroorzaken, kunnen ook leiden tot een verhoogde kans op huiselijk geweld, opvoedproblemen, verslaving of schooluitval. Naast de relatie tussen sociale problemen en armoede, is die er ook tussen armoede en de goedkoopste huurwoningen. De

gedeelde-oorzaaktheorie was geboren: in wijken met veel goedkope woningen zijn er meer problemen dan in dure wijken, omdat armoede zowel correleert met sociale problematiek als met de aangewezenheid op de goedkoopste voorraad. De goedkope galerij- en portiekflat en de goedkoopste particuliere voorraad zijn de vindplaats voor concentraties van individuele misère.

Het lijkt daarom voor de hand liggend om daar veel meer kennis over te verzamelen. Toch is in een standaardwerk als 'Van Wijken Weten' geen letter over verslaving, ongeletterdheid, detentie, geestesziekten, gebrek aan zelfrespect of laagbegaafdheid te lezen. Op de een of andere manier zijn de sociologie en de sociale geografie vooral wetenschappen die beschrijven hoe normale mensen zich gedragen in groepen. Bij concentraties van afwijkende mensen hebben we de kennis niet meer in huis. We zullen er echt toe over moeten gaan vaker orthopedagogen en psychiaters in te zetten in de wijkaanpak, die zonder die expertise het terrein van goedbedoeld hobbyisme blijft.

De correlatie tussen lage huur en sociale vraagstukken nodigt uit om te beginnen op het scharnierpunt tussen die twee: armoede. Daarna zal ik kort stil staan bij een deels verborgen vraagstuk waar een nieuwe wijkaanpak veel aan zou kunnen bijdragen: de ontregeling door chronische ziekte. Ten slotte zal ik een paar aanbevelingen doen voor de vernieuwing van de wijkaanpak.

Rondkomen

Waar veel goedkope woningen staan, vinden we veel 'correlaten van armoede': gevolgen van armoede én verschijnselen die armoede veroorzaken. Dan is het opvallend dat 'rondkomen' nooit zo'n populair beleidsthema is geweest als 'vooruitkomen'. Met name het zwak onderbouwde, maar mateloos populaire VROM-raad-advies 'Stad en Stijging' is daar debet aan, maar het zegt ook wel iets over het mensbeeld van de beslissers in de wijkaanpak. Ik heb in mijn praktijk zeer vaak moeten ervaren dat professionals – dus altijd mensen met een vast inkomen uit arbeid – tamelijk rudimentaire ideeën hebben over armoede. Armoede zou veroorzaakt worden doordat mensen niet willen werken of het niet kunnen omdat ze geen diploma hebben.

De groep armen is echter veel groter. Daar zijn de ouderen met alleen – en soms onvolledige – AOW; er zijn WAO'ers, WaJongers en mensen met een niet te overbruggen afstand tot de arbeidsmarkt. Ook werkenden behoren in steeds grotere mate tot de arme kant van Nederland. Will Tinnemans schreef een boek over werkende armen dat niemand lezen wil, want beleidsmakers kunnen dan niet terugvallen op de riedel van 'ga werken en je hoeft niet arm te zijn'. Ook ZZP'ers hebben vaak een inkomen onder het bijstandsniveau.

Het oplossen van armoedevraagstukken valt buiten het bestek van de wijkaanpak. Maar op woning- en wijkniveau zijn er wel tientallen

manieren waarop je de ontregelende gevolgen van armoede kan aanpakken. Een simpel voorbeeld zijn de buurtsportverenigingen in Rotterdam. Veel ouders hadden niet de middelen om hun kinderen te laten sporten, maar de buurtsport floreert. Overal in Nederland komen ruilwinkels op, waar mensen gekregen voorwerpen kunnen omzetten in iets dat ze echt nodig hebben. Soms vormen ze een alternatief voor de bibliotheek: je brengt er een boek en mag een ander meenemen. Maar de sociale functie is veel breder, de koffie staat er klaar en vrijwilligers en professionals hebben meestal tijd voor een praatje.

Er zijn corporaties die voor alle huurders gezamenlijk verzekeringen inkopen of een kortingspas bij winkels regelen. Woningcorporatie Rochdale heeft in de Bijlmer een systeem geïntroduceerd waarmee vrijwilligerswerk in 'Propoints' wordt uitbetaald: waardepunten die kunnen worden besteed aan leuke en nuttige activiteiten voor de kinderen. In het nieuwe ondernemingsplan van een Haagse woningcorporatie zal rondkomen een kernbegrip zijn. Moeten we het mensen toestaan om een student in huis te nemen als aanvulling op het karige inkomen? Welke mogelijkheden moet je bieden voor werken aan huis?

Je kunt de armoede niet op wijkniveau te lijf gaan. Je kunt wel zorgen dat ook huurders met een platte portemonnee een prettig gevuld leven kunnen hebben.

De gedeelde oorzaak-theorie was geboren: een probleem veroorzaakt armoede of kan er het gevolg van zijn

Op de persoon gericht

Er wordt soms gepleit om in wijken met veel probleemhuishoudens te kiezen voor een individuele benadering. Je zou dit person-based kunnen noemen. Je kunt dat op twee manieren invullen: gericht op individuele huishoudens, of gericht op de wijk maar met kennis van individuele problemen.

In steden waar in sommige wijken een concentratie van persoonlijke problematiek plaatsvindt, wordt er vaak voor gekozen extra programma's rond opvoedondersteuning, schuldhulpverlening, gezondheidsbevordering of scholing aan te bieden. Er pleit veel voor deze vorm van 'person-based' interventies: individuele problemen laten aanpakken door professionals als orthopedagogen of psychiaters. Het is echter de vraag of je daar een wijkaanpak voor nodig hebt. Feitelijk zou elke huurder van een corporatiewoning dezelfde dienstverlening van zijn huisbaas moeten krijgen en heeft elke stedeling recht op dezelfde ondersteuning, ongeacht de wijk waarin hij woont. Bewoners van een niet-krachtwijk hebben het recht helemaal aan hun zijde als ook zij willen dat hun kinderen gratis kunnen sporten of geholpen worden met het vinden van een stageplaats. De keuze of iemand in aanmerking komt voor individuele hulp zou niet moeten afhangen van de statistiek van de wijk waar

hij of zij woont.

Wel is het mogelijk om binnen de wijkaanpak collectieve maatregelen te nemen die gebaseerd zijn op kennis van de persoonlijke omstandigheden van mensen. Ook dat kun je person-based noemen. De buurtkamers in het Rotterdamse Oude Noorden zijn in principe een collectieve voorziening, maar wel zo ingericht dat juist die mensen die ondersteuning zoeken in hun persoonlijke leven er graag komen. Er vinden in verschillende wijken huiswerkclasses plaats; vaak met inzet van studenten die daarvoor een goedkope kamer krijgen. Het ongelijkheidsargument geldt daar niet, want ook kinderen uit aanpalende wijken mogen meedoen.

Een in de problematiek van individuen gefundeerde wijkaanpak kijkt niet naar statistische afwijkingen, maar naar de biografie van mensen. Een mooi voorbeeld werd onthuld door de Amsterdamse socioloog Duyvendak, die vaststelde dat mensen de activiteiten in het buurthuis niet bezochten omdat ze niet in het donker hun fiets uit de schuur durfden te halen. De aanleg van achterpadverlichting is een collectieve investering, maar werkt positief door in het leven van kwetsbare mensen. Je zou dit kunnen typeren als 'van person-based diagnose naar contextuele interventies'. Weten waar Nel en Hamid last van hebben, en zorgen voor een omgeving waarin die last lichter wordt.

Chronisch ziek

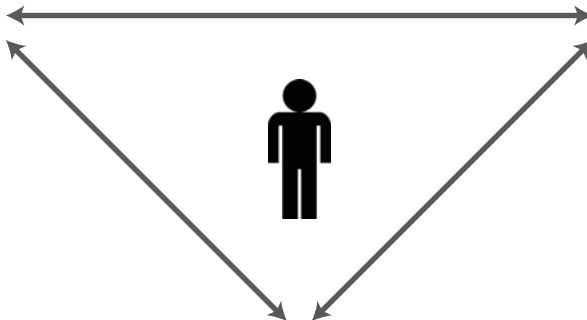
Een specifiek voorbeeld van een problematiek die zeer veel voorkomt in de zwakste wijken, maar toch nauwelijks een plek heeft veroverd op de beleidsagenda, is die van huishoudens met een chronisch ziek gezinslid. Er is vaak vastgesteld dat bewoners van slechte buurten gemiddeld minder gezond zijn, maar ook daar is de correlatie niet of eenzijdig onderzocht. Er is inmiddels een veelheid aan projecten om buurtbewoners in beweging te krijgen, maar die projectencarrousel draait om de smalle as van de aanname dat 'mensen ongezond zijn omdat ze ongezond leven'. Toch wordt maar 25 procent van de gezondheidsklachten veroorzaakt door een ongezonde levensstijl. De rest is gewoon ziek. 9.000 Amsterdamse ouderen met (beginnende) dementie wonen nog zelfstandig. Mede door de extramuralisatie – patiënten wonen niet meer in een instelling, maar in gewone wijken – in de GGZ zijn er portiekflats waar drie van de acht woningen bewoond worden door mensen met een psychiatrisch verleden.

Ook hier helpt het gezondheidsklachten als armoedecorrelaat te zien. Gezondheidsklachten veroorzaken armoede, en armoede veroorzaakt of verergert gezondheidsklachten. Het is niet toevallig dat in de goedkoopste voorraad meer zieke mensen wonen. Er is in Nederland een enorme onwetendheid over de omvang van de doelgroep. Janneke Hatzmann promoveerde in 2009 op een onderzoek onder ouders van chronisch zieke kinderen. Ik schrok van de cijfers: in veertien procent van de huishoudens met kinderen leidt één van de kinderen aan een chronische ziekte. Het onderzoek wees uit dat het opvoeden van een ziek kind meestal leidt tot een kleinere betaalde baan. Ook chronische ziekte van de ouders heeft een laag inkomen tot gevolg.

Dit is niet alleen een medisch vraagstuk. Hatzmann onderzocht de

Sociale omgeving

familie, buren, vrienden,
informele organisaties

Fysieke omgeving

woning, straat, plein, park,
school, buurthuis, sportveld

Professionele omgeving

onderwijs, zorg, cultuur, welzijn, wonen,
veiligheid, informatie, vrije tijd, werk

De wijkaanpak zou meer persoonsgericht moeten zijn

levenskwiteit in gezinnen met een chronisch ziek kind en kwam tot de conclusie dat de behoefte aan mentale en praktische ondersteuning groot is. De Utrechtse welzijnsorganisatie Alleato maakte recentelijk een film over jonge allochtone mantelzorgers, die regelmatig in de problemen komen omdat hun opleiding lijdt onder hun zorgtaken. Het gaat daarbij om zo'n 25 procent van de allochtone MBO'ers!

De wijk is niet de plaats om chronische ziekten de wereld uit te helpen. Zwakke wijken zijn wel de vindplaats van hogere concentraties van huishoudens met zieken. Het ligt dan ook voor de hand om op wijkniveau te kijken hoe we kunnen zorgen dat ziekte niet ontregelt. Dat lukt nu nog slecht. In de Amsterdamse urgentieregels staat expliciet te lezen, dat 'kinderen met CARA of luchtwegaandoeningen' geen reden voor urgentie vormen. In de Roermondse Donderberg kunnen partijen het niet eens worden over woonvormen voor zieke kinderen, 'want de wijk heeft al zo'n slecht imago'.

Werken aan omgevingen

Een statistische benadering van wijkvraagstukken maakt concentraties van problemen zichtbaar, maar verhult soms de ernst van persoonlijke problematiek. Dat zou op te lossen zijn door individuele hulpverlening te concentreren in de zwakste wijken. De wijkaanpak wordt dan het domein van maatschappelijk werkers, schuldhulpverleners en huiswerkbegeleiders. Deze vorm van 'person-based' interventie is begrijpelijk, maar niet gemakkelijk uit te leggen aan bewoners met hetzelfde probleem in de wijk ernaast. Hulp zou dan worden toegewezen op basis van de kenmerken van buurt en burens, en niet van de persoon zelf.

Ik voel meer voor een andere strategie: maak goede persoonlijke diagnoses, maar gebruik de wijkaanpak als een manier om omgevingen van mensen beter te maken. Een wijk biedt een sociale context (buren, familie, vrijwilligersorganisaties, kerk en moskee, ondernemers) in een fysieke structuur (woningvoorraad, openbare ruimte, accommodaties). Vanuit kennis van persoonlijke functioneringsvraagstukken (wat lukt er niet, en waarom niet?) kunnen we sleutelen aan die sociale omgevingen: laagdrempelige ontmoetingsmogelijkheden, betere condities voor mantelzorg, meer waardering voor vrijwilligers en veilige systemen voor het ruilen van diensten. Tevens

kunnen we werken aan een fysieke omgeving die levendig, leefbaar en leesbaar is, zodat onzekere bewoners er goed de weg kunnen vinden.

Juist nu de budgetten voor grootschalige demografische interventies (sloop) en intensieve individuele trajecten (hulpverlening) minder worden, zou een contextuele aanpak van wijken kunnen zorgen voor een stabielere omgeving voor wankele mensen. Zij zullen nog steeds vaker last hebben van armoede of ziekte, maar er veel minder door ontregeld worden.

Klaas Mulder (info@klaasmulder.com) werkte twaalf jaar als adviseur Wijkaanpak bij Laagland'advies en Atrivé in Houten. Hij is sinds 1 maart hogeschooldocent 'Leren en Werken in de Wijk' aan de Hogeschool Utrecht; daarnaast adviseert hij over alternatieve publieke investeringsstrategieën vanuit 'Kijk op Kansen' in Amersfoort.

Literatuurselectie

Hatzmann, J. (2009) Consequences of care, parents of children with a chronic disease, Amsterdam: Thesis.

Mulder, K. (2009) Buurtbewoners in Balans, Den Haag: Ministerie van VROM.

Mulder, K. (2010) Handboek voor Waarzeggers, Kennis en Besluitvorming in de Volkshuisvesting, Almere: Nestas/roAg/Laagland'advies.

Ouwehand, A.L. e.a. (2008) Van Wijken Weten, Beleid en Praktijk in de Stedelijke Vernieuwing, Amsterdam: Delft University Press.